DOSOFTEI, — DESCHIZĂTOR DE DRUMURI ÎN LIRICA ROMÂNEASCĂ

MIHAI BORDEIANU

Ion Neculce, în *Cronica* sa, vorbind de mitropolitul Dosoftei, îl descrie, pe bună dreptate, astfel: „*Acest Dosofteiu Mitropolitul*[1] *nu era om prost* [= simplu] *de felul lui; era neam de mazîl* [= boier] *prea învăţat; multe limbi ştia: elineşte, latineşte, slavoneşte şi alte. Adînc din cărţi ştia, şi deplin călugăr şi cucernic şi blînd ca un miel; în ţara noastră pe aceste vremi nu se afla om ca acela*". Că mitropolitul Dosoftei a învăţat *numai* în ţară, la Academia Vasiliană din Iaşi sau în Polonia, unde pe atunci mulţi fii de boieri învăţau (fraţii Costin de exemplu), nu este, pînă în faza de astăzi a cercetărilor, lucru cu siguranţă dovedit.

Că era om al ţării sale se poate vedea şi din următoarele aspecte: În „*Cuvînt dipreună către toată seminţia românească*", care ţine loc de prefaţă la *Dumnedzăiasca liturghie,* tipărită la Iaşi, în 1679, el spune: „Luminatul întru pravoslavie şi credincios... Ioan Duca Voevod, cu mila lui Dumnădzău domn şi oblăduitori a toată ţara Moldovei, dar, milă şi pace, sănătate a *toată seminţia românească tutinderea ce să află-ntr-această limbă* pravoslavnici, cu toată inema cerem... Din cînt s-au îndurat dumnedzău de ne-au dăruit milă, *să dăruim şi noi acmu de o dată acest dar limbii româneşti,* sfînta liturghie, *scoasă pre limbă românească,* de pre elinească... carii nu-nţăleg sîrbeşte sau elineşte". Căci el era conştient că se adresează *tuturor* românilor, din toate ţările locuite de aceştia şi prin aceste traduceri, în care oficiul religios se naţionaliza (se făcea în limba română) introdusă de el masiv în biserică, pentru prima

[1] Acceptăm opinia lui Const. Erbiceanu, *Mitropolitul Dosoftei al Moldovei,* în *Biserica Ortodoxă Română,* an. XI, 1887, nr. 9, p. 811 şi următoarele, reluată cu argumente în plus de către N. Grigoraş, *Originea, formaţia şi preocupările istorice ale Mitropolitului Dosoftei,* în *Revista de istorie,* 10, 1974, p. 1—6, după care numele de familie al lui Dosoftei era *Borilă.* Dealtfel afirmaţia lui I. Neculce, după care Dosoftei era *mazîl,* deci boier, şi *nu era om prost,* de origine simplă, se impune.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

oară, Dosoftei face operă de pionierat și militează totodată pentru unitatea culturală a tuturor românilor.

Cîtă dragoste pentru țara sa și pentru limba românească are Dosoftei se poate vedea și din: „Cătră iubitul cetitori, sănătate", ce urmează după dedicațiunea din cartea sa *Viața și petrecerea svinților,* cînd spune că a tradus aceste *Vieți „pre limbă românească,* cu lungă nevoință și cu Lexicoane de-agiuns tălmăcită... într-atîta lungă vreme scriind și tălmăcind, *cît am putut birui în acești veci grei a Țării,* — abia cu mult greu am scris și această svîntă carte de o am tălmăcit românește pre limbă proastă" [= simplă n.n.].

Dragostea pentru țară a Mitropolitului Dosoftei se vede și din însemnările autografe făcute pe exemplarul ce se află la Biblioteca Academiei Române al cărții: Johanes Navcler, *Chronica, succintim comprehendentia res memorabiles seculorum omnium ac gentium, ab initio mundi usque ad annum Christi nati M. CCCCC.* Cum Auctaris Nicolai Baselij ab amo Domini M.D.I. in annum M.D. XIII. Et Appendice nova, cursim memorante res interim gestas, ab anno videlicet M.D. XV. usque in annum praesentem, qui post christum natum M.D. XLIIII, Colonia[2], 1544. Pe foaia 432, cînd se vorbește de Geți *(Getae)* Dosoftei scrie pe margine: *„Românii sînt gheții. Este nume românesc:* Ghețău. Un biet, o biată, în loc de ghet și ghiată". Pe marginea foii 843 (se descrie în text fertilitatea provinciei Suabia din Germania), iar Dosoftei scrie: *„Ce frămsețe di țară, mai* [să] *potrivește cu Moldova!".* Această însemnare ne face să supozăm că Dosoftei a văzut *Suabia* [?!.] El este apoi printre primii români care scriu cu litere latine: *azyma,* pentru „ostie", „pîine nedospită", la f. 433 a aceleiași cărți.

Acatistul Născătoarei de Dumnedzău, tipărit în 1673 este de asemenea *„tălmăcit de pre limbă slavonească pre limbă rumânească".*

Efortul lui Dosoftei, primul la români, care a tipărit pentru prima oară în *„rumânește", Dumnedzăiasca liturghie,* acumu întăi tipărită rumânește, cu multă osîrdie să-nțăleagă toată spăsănia lui D-dzău cu întreg înțăles. Tipăritu-s-au la s-ta Mitropolie în Iași, m-stă mai în anul 7187 (1679)", se vede și din titlu chiar.

În *Psaltirea de-nțăles,* tipărită la Iași în anul 1680, în *Cuvînt cătră cititori* Dosoftei spune: „Grădină încuiată și fîntînă pecetluită, de dînsele de-amîndouă ce folosu-i?... Că cela ce grăiește în limbă [străină] nu oamenilor grăiești... iară cela ce spune de-nțăles oamenilor, grăiește zidire și mângăiere și îndemnătură și dojană". „Fiindcă și acia puțînă sîrbie ce o învață de-nțălegia, încă s-au părăsît în țară". Deoarece, „mai voia mi-i cinci cuvinte cu mintea mea să grăiasc, ca și pre alții să învăț, decît dzece mii de cuvinte într-altă limbă". Și mai departe spune: „Pentru-aceia și noi, șărbii Mării Tale, milostive Doamne,

[2] Despre aceste însemnări a scris: Ion Bianu, *Însemnări autografe scrise într-o carte veche de Dosofteiu Mitropolitul Moldovei* (1662—1686). Extras din *Analele Academiei Române,* Seria II, Tom. XXXVI, *Memoriile secțiunii literare,* p. 152—160, Buc., 1915, 10 p. + 1 stampă

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

cu cît ne-au fost puterea înțălesului, am silit și am scos pre *înțăles rumânesc* această svîntă carte *Psaltirea*"... „Această s-ntă carte deca o am tălmăcit și *am scos rumânește* am căutat și am socotit...".

Cu *Molitvănic de-nțăles*[3] Iași, 1681, *Viața și petrecerea svinților*, Iași 1682—1686, cu *Liturghie și Rugăciuni*, Iași 1683, *Octoih*, Iași 1683 și apoi cu *Parimiile*, Iași 1683, Dosoftei îmbracă în haină națională serviciul divin și, chiar numai pentru aceasta, rolul său în renașterea culturală a românilor și *impunerea limbii române* ca limbă de cultură este cu totul excepțional. Dosoftei trebuiește considerat un precursor al lui Ioan Budai-Deleanu și al renașterii naționale de la finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, un precursor al literaturii poetice la români și al limbii literare românești, mai ales prin *Viața și petrecerea svinților*.

În ceea ce privește traducerea în versuri a *Psaltirei* în versuri, este instructiv de citat aici chiar titlul original : *Psăltire a s-ntului prooroc David pre limba rumânească. Cu dzîsa și cu toată cheltuiala prea luminatului întru Is. Hs. Io Ștefan Petru Voevoda, D-mul Țării Moldovei. Din s-ntele scripturi a s-nților părinți dascalilor s-tei biserici, cu lungă osteneală în mulți ai socotită și cercată prin s-ntele cărți și deacie pre versuri tocmită în cinci ai foarte cu osîrdie mare, de smeritul Dosoftei, Mitropolitul de Țara Moldovei, V. Monastyru Unevskom Tipom, 7181 (1673)*. Căci pentru prima oară o traducere de psalmi (50 la număr), în versuri franceze, a făcut și imprimat în 1543 poetul francez, acuzat de protestantism și încarcerat pentru aceasta, Clement Marot[4], dar Dosoftei spune că a tradus *„în versuri* tocmită în cinci ai foarte cu osîrdie mare" după un prealabil studiu al sfintelor scripturi, a operelor doctorilor bisericii, „cu lungă și grea osteneală în mulți ai cercată prin s-ntele cărți". Clement Marot (1495—1544) a influențat pe traducătorii ulteriori ai *Psaltirii* din toate țările, inclusiv pe marele poet polon Jan Kochanowski, a cărui operă, editată prima oară în 1577, „a servit de îmbold pentru traducere și de model pentru versificație lui Dosoftei"[5]. Dar nu s-a stabilit cu preciziune dacă Dosoftei știa sau nu franceza și argumentele aduse pînă acum în discuție referitoare la modelul Jan Kohanowski nu ne conving, mai ales că se vorbește da *iambi, trohei*, etc. pentru versul polon, ori noi știm că versificația polonă este

---

[3] Pentru tot ce a publicat Mitropolitul Dosoftei, vezi și Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia Românească veche*, tom. I, Buc., 1903, p. 209—269.

[4] Vezi și Jacques Charles Brunet, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*. t. 3, col. 1461—1465, Paris, Firmin-Didot, éd. 5-ème.

[5] N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. 2, Buc., 1942, p. 117. În legătură cu traducerea în versuri a *Psaltirii* lui Dosoftei cf. și studiul Rodicăi Ciocan : *La genèse du Psautier de Dosithée, Notes pour servir à l'étude de la poesie roumanie, Balcania*, f. 2, 1944, p. 428—446.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

silabică, la fel cu cea franceză, pe cîtă vreme versificația românească este *silabo-tonică sau ritmică*. Nu excludem cunoașterea traducerii lui Marot de către Dosoftei și nici pe cea a lui Kochanowski (Dosoftei citează o singură dată în cuprinsul *Psaltirei* „în versuri" o *Psăltire* leșească, „slavinească", dar aceasta nu înseamnă că a tradus cu Kochanowski în față).

Ion Bianu[6] este cel care răspîndește o seamă de neadevăruri referitoare la *Psaltirea* în versuri a Mitropolitului Dosoftei. Dosoftei este explicit în *Cuvînt către cetitoriu* (p. 9) că a tradus în versuri „tîlcuită rumânește *pre stihuri cu număr tocma în solvenitu* [= adică versuri de metru egal sau izometrice n.n.] adecă în coadele stihurilor pre o glasnică într-un chip tocmite" [= adică avînd rimă sau asonanță]. Ar trebui un studiu extrem de întins pentru a respinge, punct cu punct, afirmațiile lui Ioan Bianu. Aceasta o vom face în altă parte. Ne oprim aici numai asupra cîtorva afirmații gratuite ale primului editor „științific" al ilustrului mitropolit. „Dosoftei, zice I. Bianu, nu știa lămurit nici ce este *rima*". Dar cine poate susține, fără a provoca zîmbete, că un poet care rimează *certe-deșerte*, rimă existentă și la Eminescu, în *Kama-deva, adapă-apă, ocară — țară, lume — nume, face — zace, asculte — multe, deșerte — certe, milă — sîlă, asculte — multe, lumină — senină, luna — totdeauna, șoapte — noapte, lungă — ajungă, repaos — adaos*, toate aceste rime, și încă multe altele, existente și la Eminescu, nu știe ce înseamnă rimă ?. Bianu a influențat *teoriile versului* existente la N.I. Apostolescu și la Pompiliu Eliade, de aici erorile sale, cea fundamentală referindu-se la erezia după care ritmul versului românesc ar fi *binar*[7].

Ideile lui I. Bianu au fost reluate și de László Gáldi[8]: „În legătură cu *Psaltirea* (Uniev, 1673; ed. I. Bianu, 1887) a lui Dosoftei, fără să intrăm în amănuntele unei lungi discuții, adoptăm teza lui I. Bianu, după care *principalul model al versificației* (s.n.) mitropolitului moldovean a fost traducerea poloną a lui Jan Kochanowski, *Psalterz Dawidow* (1579), pusă pe muzică de N. Gomolka (1580)". Dar eroarea cea mai mare a lui L. Gáldi stă în aceea că avansează ideea după care versurile lui Dosoftei ar fi silabice[9] (ca și cele poloneze ! ! !).

---

[6] În introducerea ce o face la: Dosoftei Mitropolitul Moldovei, *Psaltirea în versuri publicată de pe manuscrisul original și pe ediția de la 1673*, București, Academia Română, 1887, p. I—IV (+ 520 p.).

[7] N. I. Apostolescu, *L'Ancienne versification roumaine*, Paris, Champion, 1909, passim.

[8] Mai ales în: *Introducere în istoria versului românesc*, București, Minerva, 1971, p. 81—89.

[9] *Op. cit.*, Se vede de aici că el acceptă ideile lui N. I. Apostolescu din *Ancienne versification roumaine* și I. Bianu, prefața citată.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Dar în legătură cu *modelul* J. Kochanowski, vom face aici cîteva succinte observații: Numai cîțiva psalmi (8 psalmi) cu versuri de 8 silabe (printre care *Psalmul 96* sînt de același metru la cei doi poeți). La fel numai psalmul 16 (17 la Kochanowski): *Ascultă, Doamne, de dereptate,* la Kochanowski are tot 10 silabe (:*Ptacz sprawiedliwy i skarge moje).* Dar acest vers era comun și literaturii neogrecești (un pentasilab dublu de genul: *Zării o floare ca o lumină)* [10], în Psalmul 19/20: *Domnul să te-asculte-n dzî de greutate* (același metru la Kochanowski), dar și aici poate fi vorba de dublarea versului popular românesc de 6 silabe!.

În psalmul 77/76: *Am strigat cu glasul mieu, Dumnedzău sfinte* (cu același metru la Kochanowski), acest vers este însă și la Miron Costin! Însă aici putem avea un vers popular de 7 silabe + un refren de 5 silabe: *Așă-mi vine uneori, Inimioara mea!*

Dar Psalmul 99 are la Kochanowski 14 silabe, la Dosoftei 10 silabe. La Kochanowski sînt 24 psalmi în metru de 8 silabe, pe cîtă vreme la Dosoftei sînt 38 psalmi de opt silabe (dintre care numai 8 se suprapun, *ca metru* și atîta tot cu cei ai lui Kochanowski). La Kochanowski sînt 2 psalmi de 7 silabe (43 și 37) pe cîtă vreme la Dosoftei sînt 4 psalmi (14, 46, 47 și 135). La Kochanowski un singur psalm are 6 silabe (Psalmul 64), la Dosoftei Psalmul 47 și 53 au șase silabe și în plus dublarea psalmului 132 este tot de 6 silabe.

Încît modelul Kochanowski, pînă la urmă, nu se poate susține.

Ceea ce vrem să mai adăugăm aici în legătură cu *Psaltirea în versuri* este faptul că versul lui Dosoftei nu este nici *silabic,* nici monoritmic (mai ales trohaic) [11], ci un vers *poliritmic* prin excelență, în ceea ce privește ritmul, iar în ceea ce privește metrul (adică mărimea în silabe sau lungimea versului) modelele lui Dosoftei sînt, în majoritate, reductibile la poezia noastră populară pe care el o cunoștea nemijlocit, deoarece ca diacon, preot, episcop și mitropolit, timp de 40 de ani a ascultat-o la botezuri, cununii, înmormîntări, la sărbătorile de iarnă, la ospețele domnești și boierești, în toate manifestările sale: *urături* de Anul Nou, *cîntece de stea* (colinde), *sorcove, bocete, orații de nuntă, cîntece de vitejie* etc., etc. Această cunoaștere a folclorului nostru poetic se observă în nenumărate exemple de rime și asonanțe populare, limbaj popular, motive populare cu care își colorează *Psaltirea în versuri.* ,

Ca poet totalmente original, în *„comentariul"* la *Psalmul 132,* Dosoftei se dovedește magistral: [12]

---

[10] Vezi chiar Gáldi, *op. cit.,* p. 123—124.

[11] Cum crede Victor Kernbach, *Un poet uitat: Dosoftei,* în *Limbă și literatură,* I, București, 1955, p. 142—163, mai ales pag. 161—163.

[12] „Aceste patru părechi de stihuri le-am scornit eu prăvind acest psalm a lui David". Nota lui Dosoftei la psalmul 132 !.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

1. Cine-şi face zid de pace ∪∪–∪||–∪|–∪
2. Turnuri de frăţie –∪|∪∪–∪
3. Duce viaţă fără greaţă –∪|–∪||∪∪–∪
4. 'N-tr-a sa bogăţie. ∪–|∪∪–∪
5. Că-i mai bună depreună ∪∪–∪||∪∪–∪
6. Viaţa cea frăţască –∪||∪∪–∪
7. Decît arma ce destramă ∪∪–∪||∪∪–∪
8. Oaste vitejească. –∪||∪∪–∪

Pentru a vedea mai clar cum versul mitropolitului poet este un vers *poliritmic,* prin excelenţă, am dat alăturat şi schema realizărilor ritmice care sînt : pentru versul 1 : peon III, cezură, ditroheu ; versul 2 : troheu + peon III ; versul 3 : ditroheu + cezură + peon III ; versul 4 : iamb + peon III ; versul 5 : peon III + cezură + peon III ; versul 6 : troheu + peon III ; versul 7 : peon III + cezură + peon III ; versul 8 : troheu + cezură + peon III.

În plus, aceste versuri sînt *leonine,* prezentînd ceea ce se numeşte, în italiană, *rimalmezzo,* sau, în terminologia europeană, rimă *internă* sau *interioară* (s-a mai numit şi rimă *funambulescă, extravagantă* sau *rimă ruptă.* Provansalii, în evul mediu, o numeau *rime batellée)* [13]. Procedeul acesta, la noi, este specific popular : *Cele lăi pe văi ; Mirel tinerel* etc.

De altfel întreaga *Psaltire în versuri* este încărcată de influenţa versului popular românesc, de procedeele specifice de poetizare al poeziei noastre populare. Însăşi rima compusă :

Şi la ce dzî ti-oi *striga-te*
Să-mi audzi de *greutate*

(*Psalm* 101, v. 11—12)

este de asemenea procedeu de poezie populară : *Hei, Stoiene, domnuţ mare / Dă-ne nouă pe Vidra-re.* În acest caz şi măsura este cea a versului popular ! Acelaşi vers ne întîmpină şi în *Miron şi frumoasa fără corp :*

Şi să-ţi meargă astfel cum e
La feciori din basme dat.

Acest mare poet care este Mitropolitul Dosoftei, perfect stăpînitor al limbii artistice, al procedeelor poeziei, plin de sensibilitate, nu este un *simplu traducător,* ci un *creator original,* care pleacă de la o temă dată, dar o dezvoltă cu mijloace atît de personale şi atît de poetice, în acelaşi timp, încît, pentru a întrebuinţa o expresie sie-şi dragă, „mi-

[13] Pentru chestiunea *rimei interne,* cf. şi Mihai Bordeianu, *Versificaţia românească,* Iaşi, Junimea, 1974, p. 238—242. Ion Budai-Deleanu numea procedeul *rimă îmdoită.*

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

ră-te“ că teoreticienii ce s-au ocupat de versul său nu i-au sesizat îndeajuns frumuseţea. Dăm în ANEXĂ, un fragment, ca demonstraţie, din *Psalmul* 101.

Doamne, mi-ascultă de rugă
Ce mă rog din vreme lungă,
Şi strigarea mea să margă
Spre tine să să-nţăleagă.
Nu-ţi întoarce sfînta faţă
De cătră mine cu greaţă.
Şi la dzî ce sînt cu jele
Şi cu tîngă de greşele
Pleacă-ţi audzul spre mine
Şi să-mi hii, Doamne, spre bine.
Şi la ce dzî ti-oi striga-te
Să-mi audzi de greutate ;
Că-mi trec dzîlele ca fumul,
Oasele mi-s săci ca scrumul.
Ca nişte iarbă tăiată
Mi-este inema săcată,
Că stă uitată de mine
Ce-am gătat să mănînc pîine.
De suspinuri şi de jele
Mi-am lipitu-mi os de piele
De-a tocma cu pelicanul
Prin pustii petrec tot anul.
Şi ca corbul cel de noapte
Îmi petrec dzîlele toate ;
Ca o vrabie rămasă
In supt streşină de casă.
Toată dzua mi să strîmbă
Pizmaşii miei de-mi fac scîrbă,
Şi ceie ce mă-mbuneadză
Fac giurămînt să mă piardză.
Am mîncat pîine de zgură
Şi lacrămi în băutură ;
De faţa mîniei tale
Ce mi-ai dat de sus la vale.
Mi-s dzîlele trecătoare
De fug ca umbra de soare.
Şi ca iarba cea tăiată
Mi-este vîrtutea săcată.
Iară tu, dumnedzău sfinte,
Tot eşti din veci de mainte,
Şi petreci în rod de rudă,
Tu te scoală fără trudă
De vei milui Sionul
Şi să-l cruţi că tu-i eşti Domnul.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

DOSOFTEI — LE PRÉCURSEUR DES OEUVRES LYRIQUES ROUMAINES

Résumé

Dans cet article, l'auteur met en évidence le patriotisme du métropolite Dosoftei de la Moldavie ainsi que l'influence que son oeuvre a exercé sur la litterature roumaine postérieure. Dosoftei est considéré un precieux précurseur de la poésie roumaine. On souligne la grande valeur littéraire de la „Psautier en vers" (Psaltirea în versuri) et le réel talent de véritable poéte qu'il a y prouvé.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro